

CHORVATSKO NA POČÁTKU CESTY KE SVOBODNÝM VOLBÁM

Boris Mosković

Chorvatsko se na sklonku roku 1989 ocitlo na významné politické i společenské křižovatce. Vedení Svazu komunistů Chorvatska (*Savez komunista Hrvatske* – SKH) se v prosinci 1989 po dlouhodobém lavírování a nerozhodném stanovisku k dalšímu směřování této druhé největší jugoslávské republiky rozhodlo souhlasit s konáním svobodných vícestranických voleb. Náhlý politický obrat vládnoucí chorvatské špičky tak sice na jednu stranu otevřel cestu k demokratické tranzici Chorvatska, na straně druhé však od samého počátku vyvolával i značné pochybnosti a obavy nad dalším vývojem. V kontextu dynamicky se rozvíjející jugoslávské krize znamenal konec komunistického monismu zároveň i poskytnutí značného prostoru k nacionálně motivovaným tendencím. Dosud z hlediska mezietnického soužití spíše latentní a v porovnání s některými ostatními oblastmi Jugoslávie poměrně stabilní prostředí Chorvatska se tak od počátku roku 1990 muselo konfrontovat i s touto nacionalistickou hrozbou. Právě v tomto časově krátkém, ale z hlediska dalšího vývoje zásadním období je potřeba hledat některé příčiny triumfu Franji Tujmana na jaře 1990.

Svaz komunistů Chorvatska: krize legitimacy

Přelomové události otrásající v průběhu roku 1989 komunistickými systémy ve střední a východní Evropě měly svůj specifický dopad i na další vnitropolitický a společenský vývoj jugoslávské federace. Mocenská elita posttitoistické éry se na stranické konferenci v květnu 1988 rozhodla deklarativně reagovat na stále patrnější krizi, kterou procházel nejen samotný Svaz komunistů Jugoslávie (*Savez komunista Jugoslavije* – SKJ), ale dlouhodobě i celý politický a hospodářský systém. Nutnost hlubších reforem a především výraznější demokratizace společnosti se tak odrazil ve formulování principu *samosprávného politického pluralismu* (Španović 1989: 79–85). Jugoslávská vládnoucí špička tím sice deklarovala ochotu korigovat monopolní postavení komunistické strany, konkrétní představy o průběhu a rozsahu pluralizace, která by předpokládala i činnost dalších politických uskupení však zůstávala i po většinu roku 1989 velmi

nejasná. Z úst mnoha stranických a státních činitelů byla opakovaně potvrzována nezbytnost liberalizace politického systému. V jejich představách se však mělo jednat o *nestraničný pluralismus*, který by od nově nastalých alternativních sdružení vyžadoval respektování základních fundamentů komunistického režimu. Aktivita nekomunistických a dalších organizací by byla navíc i nadále zastřešována socialistickým svazem (*Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije* – SSRNJ),¹ čímž se mělo mimo jiné předejít vzniku klasických politických stran západního typu (*Vjesnik*, 7. 5. 1989).

Diskuze nad těmito otázkami od samotného počátku velmi silně ovlivňovala stupňující se jugoslávská krize, která v průběhu roku 1989 stále

¹ Jednalo se o období československé Národní fronty, která formálně sdružovala veškeré politicko-společenské organizace v Jugoslávii a obdobně jako mnohé další měla federální strukturu (v SRH se tedy jednalo o Socialistický svaz pracujícího lidu Chorvatska – SSRNH).

Franjo Tuđman,
zdroj: <http://www.vecernji.hr/media/cache/14/3a/143af928f2c0295a388a-Od2e88aa793c.jpg>

patrněji krystalizovala na srbsko-slovinské relaci. Značné napětí panující koncem osmdesátých let mezi jednotlivými republikovými vedeními tak v mnoha ohledech ovlivňovalo způsob, s jakým byla v jednotlivých federálních jednotkách problematika politické pluralizace projednávána a jakým směrem se nakonec vydala. Slovinské vedení v čele s Milanem Kučanem se tak například nesnažilo i díky řadě styčných bodů nově vzniklým nekomunistickým subjektům výrazněji znemožňovat organizační afirmaci. Kučanem prosazovaný politický kurz naopak v druhé polovině roku 1989 stále patrněji směřoval k myšlence rovnoprávného politického boje, ve kterém měla o osudu současné komunistické elity rozhodnout slovinská veřejnost (Repe 2002: 114, 124). Naopak v oblastech pod Miloševićovým vlivem nebyla otázka spolupráce s pomalu se rodící alternativní politickou scénou prakticky po celý rok 1989 na pořadu dne. Značná podpora, kterou tehdy Miloševićův kurz užíval v širokých vrstvách srbské společnosti, mu umožňovala nepřikládat této problematice větší význam. Zárodky nekomunistických hnutí v Srbsku se navíc objevily až koncem roku 1989 (Tomas 2002: 71). Nelze také opomenout skutečnost, že výrazná část srbské společnosti pohlížela na vznik alternativních uskupení v Jugoslávii se značnou nedůvěrou a obavami. Odmítavé reakce vyvolávaly především nacionálně motivované programy těchto stran.

Vývoj politického pluralismu v Chorvatsku představoval v mnoha ohledech specifický případ. Mocenská elita druhé nejlidnatější jugoslávské republiky sice také nominálně podpořila ideu reformních a demokratizačních procesů, nedokázala však vůči nim zaujmout konzistentnější stanovisko. Chorvatští komunisté se vzhledem ke své *politice mlčení*, jež pramenila z opatrného a kontroverzním se vyhýbajícího přístupu, ocitli v obtížné pozici. Zcela v intencích této taktiky se tak na jednu stranu snažili vyvarovat konfliktu s ostatními republikovými vedeními, na straně druhé však nedovedli v dynamicky se vyvíjející jugoslávské krizi výrazněji ovlivňovat její průběh či prosazovat vlastní priority. Kvůli krajně zdrženlivému přístupu k nacionálním tématům ve vlastní republice navíc vládnoucí garnitura v Záhřebu postrádala širší podporu, které se těšili Kučan či Milošević v řadách vlastní veřejnosti (k tomu srov. Jović: 470–472).

Obdobně jako ve Slovinsku vznikaly v průběhu roku 1989 i na území Chorvatska první alternativní politické subjekty. Kromě intelektuálně a projugoslávsky orientovaného Sdružení pro jugoslávskou demokratickou iniciativu (*Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu* – UJDI), které však mělo působit na území celého státu, se jako dva nejsilnější subjekty na rodící se chorvatské pluralitní scéně etablovaly Chorvatský

sociálně liberální svaz (*Hrvatski socijalno liberalni savez* – HSLŠ) a Chorvatské demokratické společenství (*Hrvatska demokratska zajednica* – HDZ) v čele s Franjou Tudjmanem. Zvláště HDZ si nacionálně výrazným programem a dynamicky se rozvíjející členskou základnou postupně získávalo stále silnější postavení v rámci opozičního bloku. Chorvatské vládnoucí kruhy však nedokázaly takřka po celý rok 1989 překročit ideu *nestranického pluralismu* a najít tak účinný *modus vivendi* s novými politickými skupinami. Oddalováním jejich formální registrace a neschopnost přistoupit k zásadnější revizi politického systému směrem k vícestranickému modelu stupňovaly na podzim roku 1989 napětí mezi nekomunistickými uskupeními a politickou špičkou v Chorvatsku. Opoziční kruhy se tedy rozhodly reagovat petiční akcí, která se odehrála počátkem prosince 1989 v největších chorvatských městech. Kromě respektování základních lidských a občanských práv žádali její signatáři uspořádání svobodných pluralitních voleb v lhůtě třiceti dnů. Již během prvního dne podpořilo tyto požadavky v Záhřebu více než dvacet tisíc osob (*Vjesnik*, 11. 12. 1989).

Petiční iniciativa alternativních uskupení postavila chorvatskou stranickou špičku před zásadní rozhodnutí o dalším směřování svazu komunistů i celé společnosti. Celková krize legitimacy komunistické strany byla stále patrnější. V kontextu prohlubující se jugoslávské krize, která na přelomu listopadu a prosince 1989 vstoupila kvůli eskalujícímu slovinsko-srbskému konfliktu do své pokročilé fáze,* se navíc otázka hmatatelnější podpory v řadách veřejnosti ve vlastní republice pravděpodobně ukazovala pro chorvatské komunisty jako stále naléhavější. Ve státech střední a východní Evropy probíhající *annus mirabilis* navíc přiměl nejen stranické kádry v Chorvatsku k vážným, téměř existenčním úvahám o budoucnosti posttitoistického režimu a etatické podoby komunistické myšlenky.

Chorvatští komunisté se museli již od poloviny osmdesátých let vyrovnávat se stále patrnějšími náznaky vnitrostranické krize. Stejně jako komunistická strana ve Slovinsku se i Svaz komunistů Chorvatska musel dlouhodobě potýkat se slábnoucím zájmem o členství. V obou severozápadních republikách navíc stále častěji docházelo i k přímému vystoupení ze strany. Vypovídalo to nejen o stále liberálnějších společenských poměrech v těchto částech jugoslávské federace, ale i o snaze kriticky naladěných komunistů otevřeně vyjádřit odchodem ze SK svou nespokojenost se současným vývojem (Goati 1989a: 96). Zvláště tristní bylo vnímání pozice a věhlasu komunistické strany mezi mladou populací Slovinska a Chorvatska, jejichž nechuť začlenit se do SK daleko převyšoval celojugoslávský průměr.**

V souvislosti s probíhajícími debatami o podobě politického pluralismu se na pořad dne logicky dostávala i otázka budoucího postavení komunistické strany ve společnosti. Obecně přijímaná myšlenka, podle které by se komunisté měli vzdát své monopolní pozice, však zároveň nedokázala definovat novou úlohu, kterou by vnitřně reformovaný svaz komunistů měl v případném pluralitním systému sehrát. Až do poslední čtvrtiny roku 1989 bylo přitom jasné, že většina stranických funkcionářů – snad jen s výjimkou

* Napětí mezi Slovinskem a Srbskem začalo výrazněji eskalovat po kosovských událostech v únoru 1989, kdy se nejen politická vedení těchto dvou jugoslávských republik, ale i značná část slovinské a srbské veřejnosti diametrálně odlišně stavěla vůči způsobu řešení kosovské krize. Vzájemně tenze byly patrné i po celý zbytek roku 1989, kdy bylo stále jasnější, že Miloševićovo a Kučanovo vedení stále patrněji představují protichůdné vize dalšího vývoje jugoslávského státu (netýkalo se to jen státoprávních otázek, ale i další organizační podoby komunistické strany). Na počátku prosince 1989 odmítla slovinská politická špička konání *Mitinku pravdy* v Lublani, který chtěla v hlavním městě Slovinska uspořádat skupina kosovských Srbů za podpory srbského vedení. Na toto rozhodnutí slovinských mocenských orgánů zareagoval socialistický svaz v Srbsku přerušením důležitých ekonomických a kulturních vazeb se Slovinskem a bojkotem slovinských výrobků. Faktická slovinsko-srbská roztržka velmi výrazně ovlivnila další vývoj jugoslávské krize.

** Podle průzkumu z května 1988 se 88 % mladých Slovinců nehodlalo zapojit do stranické činnosti. V Chorvatsku se obdobně vyjádřilo 70 % mladých, což byl oproti roku 1974 dramatický nárůst (tehdy se takto negativně ohledně případného členství ve svazu komunistů vyjádřilo pouze 13 % dotázaných). Viz GOATI 1989: 98.

Mgr. Boris Mosković (1990)

Autor je absolvent oborů Historie-obecné dějiny a Jihovýchodoevropská studia na FF UK v Praze. V současné době je doktorandem na Ústavu světových dějin FF UK. Badatelsky se zaměřuje na dějiny komunistické Jugoslávie, zvláště pak na posttitoistickou éru.

Ústav světových dějin FF UK v Praze,
Náměstí Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
Boris.Moskovic@seznam.cz

některých liberálně orientovaných jednotlivců – není připravená akceptovat fungování dosud vládnoucí strany v rámci vícestranického systému, jenž by předpokládal účast v konkurenčním politickém boji (Goati 1989b: 120–124).

Stranická elita druhé největší jugoslávské republiky se snažila tápání a nejednoznačný výsledek debat o nutné pluralizaci politického a společenského života kompenzovat právě důrazem na vnitrostranickou demokratizaci. Na jaře 1989 schválilo vedení SKH zcela novou proceduru při výběru stranických kádrů. O jednotlivých kandidátech se mělo nově vyjadřovat veškeré stranické členstvo, jež mělo dokonce disponovat právem veta. Nejednalo se však o zavedení přímé volby stranického vedení, které i nadále mělo zůstat v rukou ústředního výboru (*Vjesnik*, 8. 5. 1989). Toto v kontextu doby bezpochyby zásadní rozhodnutí chorvatských komunistů však nedokázalo odvrátit jejich rapidně se zhoršující společenské postavení. Vzhledem k dynamickému vývoji jugoslávské krize, stejně jako i k rychlé erozi evropských komunistických režimů v průběhu roku 1989, se na první pohled až revoluční snaha o demokratizaci stranické struktury nakonec ukázala jako velmi slabá a zcela nedostatečná odpověď na aktuální politickou krizi.

Limity snah o vnitřní obnovu Svazu komunistů Chorvatska byly zvláště patrné během samotného hlasování členů strany o budoucích kandidátech do nejvyšších funkcí, jež se uskutečnilo 13. října 1989. Hlavní pozornost se logicky soustředila na kandidáty usilující o předsednický post. Z hlasování nakonec podle očekávání vítězně vzešli Ivica Račan a Ivan Družić. Tito politici, působící od roku 1986 ve federálním stranickém předsednictvu, se tedy měli utkat na prosincovém sjezdu SKH v souboji o vrcholný stranický úřad (*Vjesnik*, 19. 10. 1989).²

Jak však přiznávala i samotná stranická nomenklatura, stranické volby kandidátů na přední stranické pozice potvrzovaly dlouhodobý trend, podle kterého se širší členská základna SKH jen problematicky identifikovala s některým ze současných funkcionářů. Nemalá část straniků totiž považovala nabídnutou kandidátní listinu za zcela nedostatečnou. Podle těchto hlasů totiž chyběly na jejich seznamech výraznější osobnosti, které by dokázaly adekvátně odpovědět na problémy současné, nesmírně turbulentní doby. Takové vní-

mání jen prohlubovalo celkový nezájem stranické veřejnosti o osud dalšího směřování komunistické strany a zesílilo její již tak značnou krizi legitimacy (*Danas*, č. 400, 17. 10. 1989).³ Celkově tak byl značný počet uchazečů o nejvyšší stranické funkce ve výsledku širší veřejnosti téměř neznámý. Potvrdilo se také, že hlasující se při svém výběru velmi často řídili prostou abecední posloupností kandidátů. Takovým postupem však jen posílili značné pochybnosti nad celou demokratickou procedurou, ale především i nad dalším osudem vnitřně rozdělené a v krizi se potácející strany (*Vjesnik*, 20. 10. 1989; *Danas*, č. 401, 24. 10. 1989).

Sporné výsledky říjnového hlasování však kromě značné apatie uvnitř samotné strany v mnoha ohledech vypovídaly i o celkové politické situaci v Chorvatsku na sklonku roku 1989. Absence výraznějších a uznávaných osobností v rámci mocenské špičky, jež by dokázaly získat podporu přesahující stranická fóra, odlišovala chorvatskou realitu od situace ve Slovinsku či Srbsku. Odmítáním i sebemenších náznaků nacionální argumentace či motivů sice chorvatští komunisté explicitně nepřispívali k další eskalaci jugoslávské krize, na druhou stranu je však takový vzorec jednání, doplněný navíc i o názorovou nevyhraněnost a často také i o zkostnatělost, stále patrněji vzdaloval od veřejnosti ve vlastní republice (srov. Jović 2003: 470–471). K nevýrazné politické profilaci chorvatských komunistů navíc přispívala i neschopnost dát větší prostor programové či myšlenkové diferenciaci ve vlastních řadách. Naplno se neduhy takového přístupu ukázaly právě ve zmíněném říjnovém hlasování členů strany, které probíhalo zcela podle zaběhnutého personálního klíče. Prostor k artikulaci vlastních priorit a postojů byl během tohoto procesu zcela minimální. Velmi výstižně vyjádřila podstatu politických poměrů v Chorvatsku záhřebská novinářka Jelena Lovrić: „*Veřejnost v Chorvatsku ví více o Kučanových či Bulatovićových stanoviscích než o postojích některých členů zdejších předsednictev.*“ (*Danas*, č. 400, 17. 10. 1989). I z tohoto důvodu se pokusy o demokratizaci strany a společnosti jevíly jako

² Družić získal 147 899 hlasů, zatímco Račan 141 022.

³ Tento předvolební výzkum osobních preferencí členů SKH mimo jiné ukázal, že výraznější podporu získal mezi předloženými osobnostmi pouze zakladatel UJDI Branko Horvat, který byl současně stále členem komunistické strany. Dokazovalo to evidentní touhu řady straniků o zásadnější změny současného systému, které UJDI od počátku akcentovalo. V anketě naopak zcela propadl současný předseda SKH Stanko Stojčević, ale i další představitelé minulé garnitury (Jure Bilić ad.).

Nově zvolený předseda SKH Ivo Račan, zdroj: <http://www.vecernji.hr/media/cache/6a/90/6a-90c238e4c572f2436a-ba7957338a05.jpg>

formálně přelomové, ve skutečnosti však nadále pevně zůstávaly spjaté s dosavadní režimní praxí.

Kopernikovský obrat chorvatských komunistů

V takto nelehké a pro další vývoj SKH stále nejasněji působící situaci vyhlíželi chorvatští komunisté konání mimořádného sjezdu, jenž se měl stejně jako v ostatních federálních jednotkách konat na sklonku roku 1989. Vzhledem k dosavadnímu vývoji a evidentní neschopnosti politické oligarchie v Záhřebu zaujmout jasné stanovisko k řadě aktuálních otázek se ani od tohoto nejvyššího setkání neočekával zásadní posun či dokonce historický přelom. Vývoj událostí po eskalaci slovinsko-srbského napětí však nabral dosud nebývalý spád i na území druhé nejlidnatější jugoslávské republiky. Vědomí zcela patrného a zatím pravděpodobně nejcitelnějšího ohrožení bytostných základů společného státu pravděpodobně napomohlo nejužšímu chorvatskému vedení překonat výhrady vůči zásadním politickým změnám. Značně vyostřená atmosféra napříč SFRJ mohla v úvahách stranické špičky zvýšit obavy z dalšího oslabení vlastních pozic a naopak zdůraznit naléhavost radikálního politického obratu. Petiční akce chorvatské alternativy pak byla asi oním bezprostředním podnětem vedoucím k historickému rozhodnutí stranického předsednictva o zavedení vícestranického systému.

Přestože lze záměr chorvatských komunistů uspořádat po více než půlstoletí první svobodné, demokratické a přímé volby bez jakékoliv nadsázky označit za blesk z čistého nebe, můžeme již několik dní před začátkem sjezdu zaznamenat v projevech některých funkcionářů zásadní posun ve vnímání politického pluralismu. Do této kategorie můžeme zařadit projev Stipe Šuvara na schůzi zadarského politického aktivu. Člen Předsednictva SFRJ byl považován za stoupence titoisticko-kardeljevského charakteru politického uspořádání Jugoslávie. Ještě před pár dny tak Šuvar hájil názor, podle kterého se politický pluralismus může rozhodně rozvíjet i jinými způsoby, nikoliv tedy pouze oním tradičním a dominantním, jenž je založený na fungování politických stran a jejich vzájemném konkurenčním boji (*Nedjeljni Vjesnik*, 3. 12. 1989). V dalmatském městě však tento dlouholetý politický funkcionář konstatoval, že vícestranický systém již v Jugoslávii „*klepe na dveře. Máme teď kolem 30 svazů, sdružení, která mají ambice být stranou a bojovat o politickou moc. S tím, jak se nyní Svaz komunistů nachází v defenzívě, se nabízí otázka, zda být pro, či proti vícestranickému systému. Svaz komunistů se musí konfrontovat s tím, že musí bojovat o moc.*“ (*Vjesnik*, 9. 12. 1989).

Překotný vývoj v Jugoslávii posledních dní, ale i rychlý pád komunistických garnitur ve východní

a střední Evropě⁴ výrazně přispívaly k větší otevřenosti a především k jasnějším stanoviskům chorvatských funkcionářů při zdůvodňování nevyhnutelnosti radikálnějších změn stranické politiky a tím i dalšího směřování Chorvatska. Záhřebská stranická organizace se v tomto ohledu řadila k těm agilnějším. Její předseda Luka Miletić žádal transformaci strany v moderní politickou organizaci, která by se zbavila dosavadních rituálů a prázdné frazeologie. Miletić také patrně reagoval na přelomové události posledních týdnů, když zdůraznil nutnost otevření se evropským a světovým procesům. Slobodan Uzelac se ve svém vystoupení zasazoval o radikální demokratizaci, ve které viděl účinný nástroj v boji s nacionalismem. Tím Uzelac podpořil různorodé, především mimostranické názorové proudy, podle kterých bylo vzednutí nacionalistických vášní umožněno právě monistickým charakterem současného režimu. Oproti v SKH stále vlivným hlasům odmítajícím zásadní prohloubení politického pluralismu kvůli obavám z další eskalace mezietnického napětí tak Uzelac vyzdvihoval tento krok jako významný příspěvek k uklidnění situace, protože v něm shledával možnost jak „odejmout vůdcům moc“ (*Vjesnik*, 9. 12. 1989).

Zásadní úlohu v překvapivém a pro některé komunisty až šokujícím rozhodnutí Předsednictva ÚV SKH o vypsání předčasných vícestranických voleb sehrál stranický tajemník Drago Dimitrović. V rámci Svazu komunistů Chorvatska se tento politický funkcionář řadil k proreformnímu proudu, k jehož výraznějším představitelům náležel i Celestin Sardelić. Dimitrović byl jedním z mála členů současného stranického vedení, jenž si na sklonku svého mandátu dokázal nejen u stranické veřejnosti udržet značnou důvěru (*Danas*, č. 400, 17. 10. 1989). Stejně jako drtivá většina vrcholných politických činitelů v SRH se však i Dimitrović takřka po celou dobu výkonu své funkce při veřejném vystupování držel mantinelů *chorvatského mlčení*. Platilo to zvláště v citlivých otázkách mezinárodnostních vztahů či přístupu k politice

⁴ Připomeňme, že počátkem prosince 1989, tedy těsně před zahájením XI. sjezdu SKH, probíhala například v Československu za masivních demonstrací jednání mezi komunistickou stranou a zástupci Občanského fóra o nové vládě. V Bulharsku byl vyloučen ze strany dlouholetý vůdce bulharských komunistů Todor Živkov a v NDR podalo kolektivní demisi celé politbyro SED. Madaři pak měli za sebou referendum o konání svobodných parlamentních a prezidentských voleb. Viz chronologická tabulka VYKOUKAL, Jiří, LITERA, Bohuslav, TEJCHMAN, Miroslav 2000: 818–821.

Jako grafický symbol svého XI. sjezdu zvolili chorvatští komunisté Titovu podobiznu. Zdroj: http://stari.dizajn.hr/images/work_233_3.jpg.

srbského vedení, při kterých Dimitrović důsledně odmítal přímou konfrontaci (*Danas*, č. 402, 31. 10. 1989). Druhý nejvyšší stranický funkcionář v Chorvatsku se však alespoň v náznacích snažil nastínit i možnost, že chorvatští politici nebudou zcela nečinně přihlížet Miloševićově snaze o dominanci⁵ v Jugoslávii. Nadcházející mimořádný sjezd Svazu komunistů Jugoslávie měl podle očekávání představovat dosud nejofenzivnější pokus srbského komunistického vůdce o naplnění těchto cílů. Dimitrović však již koncem října 1989 prohlásil, že pokud sjezd nakonec přijme pro Chorvatsko neakceptovatelná usnesení, bude nutno následně žádat o vyjádření republikové členské základny k dalšímu postupu. Při té příležitosti dokonce nevyločil ani formulaci samostatného programu SKH (*Danas*, č. 403, 7. 11. 1989). Po faktické roztržce mezi mocenskými elitami Slovinska a Srbska byl Dimitrović vůči politice srbského vedení nebývale explicitně kritický. Krize totiž měla podle tajemníka SKH sloužit k tomu, aby „v Srbsku vytvořila homogenizaci, jejímž cílem by bylo vytvořit obraz nepřítele a této situace využít

⁵ Jednalo se především o sérii kroků Miloševićova vedení, kterému se v letech 1988–1989 povedlo zprvu využít a poté i iniciovat masivně navštěvované mítinky *antibyrokratické revoluce*. Tyto demonstrace nakonec vedly k sesazení politických nomenklatur ve Vojvodině, Kosovu a Černé Hoře a jejich nahrazení promiloševićovskými kádry. Především se pak srbskému vedení podařilo na jaře 1989 fakticky zrušit rovnoprávné postavení dvou autonomních oblastí s ostatními federálními jednotkami a podřítit je srbské republikové jurisdikci. Tato politická převaha se odrazila i v zisku čtyř hlasů pro Miloševićův blok v osmičlenném předsednictvu SFRJ. Největší důležitost přikládala srbská politická elita nadcházejícímu mimořádnému sjezdu Svazu komunistů Jugoslávie, na kterém měly podle jejich plánů získat převahu promiloševićovské síly.

k útoku proti SIV [Savezno izvršno vijeće – oficiální název jugoslávské svazové vlády] a ostatním republikám.“ (Vjesnik, 8. 12. 1989).

Dimitrović se rozhodl v neděli 10. prosince 1989 na zasedání stranického předsednictva vystoupit s převratným návrhem, podle kterého by se v lhůtě jednoho měsíce měly konat předčasné demokratické volby do chorvatského saboru a všech místních obecných samospráv. Alternativním organizacím měla přitom být umožněna účast na tomto volebním klání. Dimitrovićovu iniciativu podpořil ke značnému překvapení přítomných i předseda SKH Stanko Stojčević. Konečné hlasování o tomto historicky přelomovém rozhodnutí však bylo velmi těsné a projednávání tohoto bodu doprovázely značné polemiky, během kterých se konzervativně smýšlející funkcionáři snažili zabránit z jejich pohledu nepřijatelnému ústupku politické alternativě (Hudelist 1999: 198–207). Napětí ohledně otázky voleb potvrdilo dlouhodobé vnitřní rozdělení, jež panovalo mezi chorvatskými komunisty minimálně od posledního sjezdu v roce 1986 a jež bude patrné i na jejich nadcházejícím nejvyšším setkání.

V oficiálním prohlášení, které následující den zveřejnily všechny přední chorvatské deníky na titulní straně, se stranickému předsednictvu podařilo vcelku obratně vysvětlit motivy svého rozhodnutí. Autoři textu se snažili poukázat na celou řadu závažných politických a ekonomických změn, které Chorvatsko v následujících měsících čekají. Urychlené konání předčasných voleb tak mělo podle stranické špičky umožnit občanům SRH, aby svým hlasováním vybrali nové politické vedení, jež by disponovalo nejen formální legitimitou po následující přelomovou dobu, ale i silnějším postavením vyplývajícím z přímo získané důvěry voličů. Předsednictvo SRH se také snažilo zdůraznit, že brzké konání voleb se rozhodlo konečně navrhnout až v souvislosti s podpisovou akcí chorvatské alternativy. Poměrně alibisticky přitom zdůrazňovalo, že dříve tak nechtělo učinit z obavy, že bude obviněno z neposkytnutí dostatečného prostoru těmto skupinám pro předvolební agitaci. Také prý nechtělo být nařčeno, že by příslušné orgány nedokázaly v řádném termínu zaručit zákonem garantovanou rovnoprávnost těchto sdružení při volebním klání. Avšak nyní, kdy samo koordinační centrum alternativních stran žádalo ve své petici vypsání svobodných demokratických voleb v lhůtě jednoho měsíce, takové překážky definitivně zanikají (Vjesnik, 11. 12. 1989).

Alternativní proudy se nečekaným rozhodnutím stranické oligarchie ocitly v patové pozici. Chorvatští komunisté sice formálně přikročili ke splnění jednoho z požadavků jejich petičního dokumentu, jeho konkrétní realizace však vzbuzovala v řadách nekomunistické opozice značné pochybnosti. Většina představitelů jednotlivých stran označila tento krok SKH jako nesporně přínosný bod na cestě k demokratickému státu. Až na výjimky však nedokázali opoziční předáci skrýt obavy z toho, že si tímto obratem snažili chorvatští komunisté v první řadě zajistit rozhodující náskok před volebním střetem, a navíc přitom upřít opozici zásluhy na cenném úspěchu, kterým slib konání voleb po takřka padesáti letech skutečně byl. Místo očekávaného uspokojení se tedy u většiny představitelů alternativních organizací objevoval spíše strach z případné manipulace a jen kosmeticky upraveného volebního zákona, který bude i nadále nahrávat vládnoucí straně (Vjesnik, 12. 12. 1989).

Připomínky a kritiku ze strany alternativy sice vedení SKH registrovalo, ale se začínajícím sjezdem se jeho pozornost obrátila do vnitrostranických řad. Reformně orientovaní členové předsednictva správně odhadli, že při zdůvodnění a především prosazení politického obratu budou muset začít nejprve u členů ústředního výboru. Rozhodnutí o vypsání předčasných voleb fatálně ovlivnilo celý průběh i celkový výsledek sjezdu. Jednotlivé proudy či skupinky chorvatských komunistů měly po dlouhých letech konečně možnost se na tomto tématu názorově profilovat ohledně směřování dalšího vývoje. Už jen z tohoto důvodu se XI. sjezd Svazu komunistů Chorvatska odvíjel od začátku zcela jinak, než se obecně očekávalo.

Dimitrovićova přelomová iniciativa vyvolala u řady členů ústředního výboru doslova šok. Mnozí z nich žádali další podrobnosti o celém návrhu či dokonce rovnou odmítli tento přelomový krok. Zazněl dokonce i požadavek na okamžitou demisi celého stranického vedení (Vjesnik, 15. 12. 1989). Vzhledem k dosavadnímu vývoji debat o formě politického pluralismu jsou takové reakce v mnoha ohledech pochopitelné. I přes postupné akceptování nutnosti společenské i politické demokratizace nebylo zavedení vícestranického systému až do poslední chvíle na pořadu dne. Výsledek vnitrostranických rozprav nad touto otázkou tedy měl rozhodnout, jakým směrem se komunistická strana a s ní i Chorvatsko budou v následujících měsících ubírat.

Jedním ze základních znaků třídeního nejvyššího setkání chorvatských komunistů byla neobvykle velká aktivita řady přítomných delegátů. Zvláště v komisi pro polický systém se druhý jednací den rozpoutala velmi živá debata nad budoucí podobou politické pluralizace. Přestože nakonec většina delegátů uznala nevyhnutelnost vícestranického systému, hlasy odmítající dobrovolný konec monopolního postavení SKH nebyly rozhodně marginální. Při značně vzrušených rozpravách se také potvrdil sklon řady delegátů z většinově srbských regionů k důslednému odmítání avizovaných politických změn. Představitel z okresu Donji Lapac tak v tomto ohledu poznamenal, že stranici z této oblasti jednoznačně odmítají zavedení vícestranického systému, protože ohrožuje samotné základy rovnoprávného postavení mezi jugoslávskými národy. Přihlásil se naopak k následování třídního principu a zachování „*Titova centralismu*“ (Vjesnik, 13. 12. 1989).

Debatu nad dopady zavedení vícestranického systému na krátko přerušila pouze volba předsedy strany. Z tohoto klání nakonec vyšel vítězně Ivica Račan, jenž obdržel 41 hlasů, Družić odcházel poražený se ziskem pouhých 29 hlasů. Ještě před samotným hlasováním však vyzval jeden z delegátů Družiće, aby vysvětlil přítomným spolustraníků význam svého výroku o Miloševićovi, který přednesl v rámci svého projevu na plénu SKJ v lednu 1989. Družić totiž tehdy označil srbského vůdce za „*schopného politika*“. Chorvatský funkcionář však ve své replice na tento dotaz nevyužil šance k argumentované a zásadní kritice Miloševićova politického kurzu. Pouze lakonicky dodal, že skutečně takovou větu ve svém lednovém vystoupení pronesl a že případné připomínky je ochoten Miloševićovi sdělit při osobním setkání (Vjesnik, 13. 12. 1989). Je otázkou, nakolik Družićovi takto neobratná reakce při nadcházející předsednické volbě uškodila, každopádně tato krátká epizoda věrohodně ilustrovala, nakolik je pro některé delegáty vymezení se vůči současné srbské politice důležité či dokonce zásadní pro další směřování strany.

Poslední den sjezdu přinesl pro další vývoj Chorvatska zcela zásadní rozhodnutí. Plenární jednání delegátů nabídlo finální střet mezi proreformním a konzervativním proudem uvnitř SKH. Řada přítomných komunistů se viditelně jen velmi těžko vyrovnávala s avizovanou ztrátou privilegované pozice komunistické strany. Správně takové rozhodnutí vnímala nejen jako konec stranického

monopolu ve společnosti, ale i jako faktický zánik svazu komunistů v jeho dosavadní podobě. Velmi často přítomní stranici odůvodňovali svůj nesouhlas s navrhovanými změnami obavami z rapidního nárůstu nacionalismu či dalších forem extrémismu (Vjesnik, 14. 12. 1989).

Zásadní roli při formulaci radikálních demokratizačních požadavků sehráli reformně orientovaní delegáti. Zvláště rozhodný byl v tomto ohledu záhřebský funkcionář Tomislav Jantol. Ten jednoznačně odmítal současnou podobu strany, včetně jejího revolučního charakteru, principu demokratického centralismu či zcela absurdního požadavku na ateistický světonázor členů strany. Upozornil také všechny odpůrce zásadních změn, že „*SK může zůstat bolševickou organizací třídní avantgardy, ale to by podle mě byla politická smrt.*“ (Vjesnik, 14. 12. 1989).

Závěrečné hlasování o zásadních dodatcích ke stranickým dokumentům i celému programu potvrdilo sice nijak dominantní, ale přesto již těžko zpochybnitelnou převahu reformního proudu. Zcela patrné však bylo, že řada komunistů s radikálními změnami souhlasila pouze z pragmatických důvodů a nepovažovala tedy dobrovolný ústup z mocenského vrcholu za věc vnitřního přesvědčení. Schválené dokumenty totiž přinášely celou řadu před několika dny jen obtížně představitelných požadavků a stanovisek. Chorvatští komunisté tak v těchto doplňcích žádali zrušení trestu smrti a propuštění politických vězňů, svobodu politického shromažďování v rámci vícestranického systému či připravenost komunistů zúčastnit se přímého politického boje o důvěru voličů, a to v zcela rovnoprávném konkurenčním boji s ostatními politickými stranami (Vjesnik, 14. 12. 1989; Slobodna Dalmacija, 14. 12. 1989).

Během konečného hlasování se nakonec prosadil názor, že předčasné volby nejsou vzhledem k nastalé situaci nejen realizovatelné, ale vzhledem z hlediska politické strategie ani vhodné. Většina delegátů uznala, že bude nejprve nutné přistoupit k radikální změně volebního zákona a dalších opatření, která by skutečně garantovala regulérní průběh nadcházejících voleb. Nové stranické vedení však ujistilo zmatenou veřejnost, že rozhodnutí odložit volební klání na jeho řádný termín, neznamená v žádném případě obávaný krok zpět v otázce demokratizace systému. I přes existující pochybnosti bylo většině pozorovatelů jasné, že chorvatští komunisté v těchto prosincových dnech nenávratně překročili politický Rubikon.

První nesmělé kroky

Historické rozhodnutí chorvatských komunistů o konání svobodných voleb bylo překvapivě nejen pro většinu veřejnosti, ale způsobilo šok i řadě vrcholných politických funkcionářů v SRH. Zvláště zákonodárci a činitelé působící ve státním aparátu se museli rychle zorientovat v nově nastolených poměrech. Organizace prvních přímých demokratických voleb za účasti více stran v polovině prosince 1989 se náhle stala ústředním předmětem jejich agendy. Právě na bedrech členů tříkomorového saboru spočívala zodpovědnost nejen za formulaci nového volebního zákona, ale i za příslušné ústavní změny konečně zaručující skutečné fungování politického pluralismu v dosud monistickém systému.

Ve dnech následujících po skončení XI. sjezdu Svazu komunistů Chorvatska dorazilo na adresu chorvatského parlamentu hned několik iniciativ vztahujících se k nadcházejícím volbám. Ty se sice nakonec měly konat až v řádném termínu, tedy na jaře 1990, přesto bylo jejich legislativní ukotvení obecně vnímáno jako naléhavé a neodkladné. Po SKH se pro legalizaci vícestranického systému záhy vyslovily i socialistický svaz, odborová organizace i svaz socialistické mládeže. Zvláště v případě vedení SSRNH byl patrný výrazný posun v nazírání na radikální změny politického systému. Jednoznačně se vyslovilo proti jakýmkoliv formám represe či dalších restrikcí vůči nově vzniklým uskupením a zcela akceptovalo, že v nových podmínkách je nutné souhlasit s působením nacionálně orientovaných stran, stejně jako politických subjektů neuznávajících socialistickou formu společenského zřízení (*Vjesnik*, 22. 12. 1989). Většina nominálních překážek, která takřka po celý rok 1989 brzdila zavedení skutečného politického pluralismu, vzala v řádech několik dní či týdnů po vrcholném setkání chorvatských komunistů náhle za své.

V posledním prosincovém týdnu roku 1989 vystoupilo se svou iniciativou i nově zvolené stranické předsednictvo. Ve značně složitém politickém systému Chorvatska disponovala komunistická strana jako ústavně garantovaná vedoucí síla v zemi i formálním právem iniciovat zákonné změny a přímo tak zasahovat do práce záhřebského saboru (*Vjesnik*, 12. 12. 1989). Vzhledem k stále jasně existujícímu, i když formálně stále častěji zpochybňovanému či přímo odmítanému monopolu Svazu komunistů Chorvatska, byla konkrétní představa stranického vedení o charakteru a for-

mě radikálních změn zásadní. Vyjádření nejvyššího grémia SKH navíc umožňovalo novému vedení v čele s Ivicou Račanem, aby představilo veřejnosti vlastní pohled na budoucí směřování politického pluralismu.

Račan a jeho nejbližší spolupracovníci potvrdili úmysl předchozího stranického vedení a zvolili nebyvale širokou a dosavadními ideologickými postuláty nezatíženou vizi demokratizačního procesu. Soustředili se v prvé řadě na záměr zákonně garantovat úplnou rovnoprávnost politických subjektů v následujícím volebním klání. Vrcholní představitelé SKH se také vyslovili pro zrušení zdoluhavého a složitého procesu verifikace kandidátů, která by podle současných zákonů stále probíhala v orgánech socialistického svazu a výrazně by tak omezovala činnost politických stran.⁶ Nově tak mělo navrhování kandidátů probíhat na základě iniciativy samotných občanů, kteří by měli prostřednictvím svých podpisů možnost nominovat svého představitele před jarními volbami. Chorvatská stranická špička zřetelně deklarovala, že v případě nutnosti zcela podporuje případné změny ústavních článků, které by umožnily mimo jiné i svobodu politického shromažďování. Jednoznačně tak odmítla časté námitky, které se objevovaly zvláště v řadách záhřebských zákonodárců, kteří radikálnější změny politického systému odmítali právě s odvoláním na jejich případný protiústavní charakter. Své odhodlání neustrnout v půli cesty potvrdilo stranické předsednictvo i otevřenou výzvou adresovanou představitelům alternativních proudů, ve které je požádalo o participaci na procesu projednávání těchto změn a ustanovení instituce kulatého stolu (*Vjesnik*, 26. 12. 1989).

I přes velmi jasnou podporu demokratizačních procesů se ze strany Račanova vedení nepodařilo okamžitě překonat napjatý vztah mezi režimem a silící politickou opozicí. Zákonně stále neuznané proudy chorvatské alternativní scény sice nyní měly možnost rozvíjet svou aktivitu s vědomím pravděpodobně brzké registrace, nedůvěra a jisté

⁶ Zcela nezávisle na prosincovém rozhodnutí Předsednictva ÚV SKH o konání svobodných vícestranických voleb byl 19. prosince 1989 přijat nový volební zákon, který počítal pouze s kosmetickými úpravami současné volební procedury. Vycházel stále z pojetí politického pluralismu nestranického typu, ve kterém by si nadále zachovaly dominantní postavení jak svaz komunistů, tak i socialistický svaz. V době jeho ratifikace v saboru bylo však jasné, že se jedná vzhledem k novému přístupu stranické elity k této otázce o zcela nedostatečnou a tedy přechodnou verzi, která bude muset být co nejdříve podrobena radikální revizi. Viz POKROVAC, Zoran: *Izborni zakon ili velika prijevora*, *Start*, č. 547, 6. 1. 1990, s. 32–34.

„Kockica“: záhřebská budova Ústředního výboru Svazu komunistů Chorvatska,
zdroj: <http://www.vecernji.hr/media/cache/de/61/de61de408c70cda01d4d819cec9905d9.jpg>

obavy z podoby dalších kroků státních a stranických orgánů však byly i nadále jasně přítomné v jejich úvahách o vlastní budoucnosti. Komunistický režim totiž i přes avizované změny stále disponoval celou řadou prostředků, jak omezovat či častěji spíše útočit na z jeho pohledu nepřijatelné projevy předáků opozice. Ačkoliv se většina politické elity SRH přihlásila k zásadní modifikaci politického systému, konečná podoba volebního zákona i dalších doprovodných opatření zůstávala takřka až do jejich přijetí parlamentem velmi nejasná. To vyvolávalo především řadu pochybností nad skutečnými úmysly chorvatské nomenklatury, jež byly nejvíce patrné během polemik ohledně zavedení většinového volebního systému.

Nemalá dávka pochybností byla patrná na prvním oficiálním setkání mezi představiteli sedmi alternativních stran a zástupci saboru, jež se uskutečnilo 18. prosince 1989. Samotná skutečnost, že se v prostorách chorvatského parlamentu mohla taková schůzka vůbec uskutečnit, představovala jistě důkaz o dynamicky se měnícím politickém ovzduší v druhé největší jugoslávské republice. Představa obdobného jednání mezi zákonodárci a nekomunistickými předáky by byla ještě před dvěma týdny zcela nemyslitelná. Uvážíme-li, s jakými obavami a neskrývanou nechutí se ještě

počátkem prosince 1989 stavěli k přijetí organizátorů petiční akce koordinované opozice předseda saboru Anđelko Runjić či předseda republikového předsednictva Ivo Latin, znamenal takový krok významný posun (Hudelist 1999: 153–163). I přesto však nedokázala tato až historická událost zastřít skutečnost, že vládnoucí elita si je stále velmi dobře vědomá svého dominantního postavení, kterého může plně využít při stanovení podmínek i formálního rámce jednání s chorvatskou opozicí. Povýšený až arogantní postoj chorvatské garnitury se odrazil už v samotném výběru pozvaných opozičníků. V tomto seznamu totiž chyběli zástupci Tudjmanova HDZ, obnovené rolnické strany, sociálních demokratů, křesťanských demokratů či sdružení na ochranu lidských práv, v jehož čele stál jeden z předních aktérů *maspoku*⁷

⁷ *Maspok* (*masovni pokret* – masivní hnutí), soudobou chorvatskou historiografií označovaný též jako *chorvatské jaro*, bylo nacionálně-reformní hnutí, které dominovalo v chorvatském politickém vedení a značné části společnosti na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století. Mocenskou špičku Chorvatska v čele s Mikou Tripalem a Savkou Dabčević-Kučarem zprvu podporoval i jugoslávský vůdce Tito. V druhé polovině roku 1971 však již odmítl nadále přehlížet evidentní toleranci vůči stále patrnějším nacionálně motivovaným tendencím v Matici chorvatské či v řadách záhřebských studentů. Na prosincovém plénu v Karadjordjevu pak Tito rozhodl o sesazení předních chorvatských předáků. Následně

Ivan Zvonimir Čičak. Přestože přítomní zástupci alternativních uskupení v čele s předsedou HSLŠ Slavkem Goldsteinem protestovali proti ostrakizaci části rychle se rozšiřující opoziční scény, chorvatské zákonodárce nechávaly tyto námitky zcela chladnými. Samotné uspořádání takového setkání považovali za dostatečně velké „*gesto dobré vůle*“, jak sami celou tuto iniciativu nazývali (*Vjesnik*, 19. 12. 1989, 25. 12. 1989). Po několikahodinovém jednání o plánovaných změnách volebního zákona tak bylo jasné, že řada současných funkcionářů vnímá počínající demokratizaci společnosti spíše jako dar z milosti určený nekomunistickým silám než jako potřebný a ve svých důsledcích nevyhnutelný politický krok.

Dalším projevem pochybného vnímání demokratického dialogu ze strany vládnoucí chorvatské oligarchie byl i bojkot kulatého stolu, který počátkem ledna 1990 uspořádal časopis *Polet*. Chyběli na něm nejen zástupci svazu komunistů, ale i socialistického svazu. Jeden z představitelů socialistické mládeže zdůvodňoval svou neúčast údajným právem „*nemluvit s těmi, se kterými výslovně nesouhlasí*“. Uvedl přitom zástupce těch organizací, které čerpají z „*iracionálního národnostního opojení*“; otevřeně přitom označil Chorvatské demokratické společenství. Zástupci opozice se na této tribuně shodli na odmítání jakýchkoliv dalších obstrukcí při přijetí zásadních změn politického systému. Z těchto zpátečnických tendencí vinili především členy Saboru SRH. Nespokojenost opozičníků s rozsahem a rychlostí potřebných změn ilustrovala i skutečnost, že někteří z nich otevřeně připustili i možnou výzvu občanům Chorvatska k bojkotu nadcházejících voleb, pokud nebudou podniknuty zásadní kroky na cestě k pluralismu (*Vjesnik*, 6. 1. 1990).

Pluralismus před hrozbou nacionalismu

Motivy značně nedůvěřivého a jen obtížně se měnícího přístupu převážně části vládnoucí politické elity v Chorvatsku vůči nositelům opozičních názorů nelze hledat výlučně v její názorové zkostnatělosti či v neochotě vzdát se politického monopolu. Minimálně od poslední třetiny roku 1989 totiž bylo takřka jasné, že v rámci chorvatské alternativní scény začínají mít jednoznačnou převahu ty proudy, jež se snaží založit svou

politickou aktivitu na nacionalistické platformě. U řady z nich navíc stály v čele osoby spjaté s událostmi *maspoku* z počátku sedmdesátých let, což jen zvyšovalo obavy mocenské elity v Chorvatsku z nárůstu národnostních tenzí a celkového napětí (*Slobodna Dalmacija*, 22. 12. 1989). V tomto ohledu začalo být do jisté míry ze strany vládnoucích kruhů, ale především ze strany médií vyzdvihováno sílící postavení Tudjmanova HDZ. To začalo být vnímáno nejen jako nacionálně orientovaný, ale především jako dominantní proud v rámci rodící se chorvatské opozice, který navíc disponuje masivní členskou základnou (*Vjesnik: Panorama subotom*, 7. 10. 1989; *Danas*, č. 409, 19. 12. 1989). I přes krajně kritické reakce na nacionalistickou rétoriku a extrémistické teze předáků HDZ se v chorvatském veřejném prostoru pravděpodobně na přelomu let 1989 a 1990 silně etablovala image Tudjmanovy strany jako organizačně silného, finančně zajištěného a především vůči anacionálnímu komunistickému vedení silně zaujatého politického subjektu. Navzdory negativní kampani tak mohla značná pozornost kolem činnosti HDZ nepřímou přispívat k dalšímu posílení jeho pozice nejdůležitějšího a v mnoha ohledech i nejsilnějšího alternativního proudu. V období bezprostředně předcházejícím regulérní volební kampani, jež začala v posledních únorových dnech roku 1990, se tento trend spojený s HDZ ještě výrazněji posiloval.

Dosud nejsilnější vlna nevole vůči Chorvatskému demokratickému společenství následovala po ustanovující schůzi jeho splitské organizace, která se konala v honosných prostorách hotelu *Marjan* 6. ledna 1990. Shromáždění v druhém největším chorvatském městě se stalo svědkem série zatím nejútočnějších a nejambicióznějších veřejných vystoupení předáků HDZ. Franjo Tudjman se například ostře ohradil vůči dosavadním útokům ze strany řady komunistických funkcionářů, kterým zároveň vzkázal, že „*jejich čas již uplynul*“. Z Tudjmanova projevu bylo také patrné nikoliv neoprávněné sebevědomí, které nová politická strana začíná získávat i vzhledem k pokračujícímu dynamickému nárůstu členské základny. Předseda HDZ v této souvislosti dokonce prohlásil: „*Přejeme si, aby HDZ byla hlavní, ústřední stranou v Chorvatsku. Jen nalevo a napravo od ní mohou své místo hledat další strany.*“ (*Slobodna Dalmacija*, 7. 1. 1990).

Radikalitou svých tezí a razancí útoků na současné i minulé komunistické funkcionáře v Chor-

politické čistky vedly k vyloučení tisíců straníků z komunistické strany a dalším formám postihů, včetně uvěznění předních aktérů *maspoku* (Dražen Budiša, Ivan Zvonimir Čičak, Šimo Džodan, Vlado Gotovac ad.).

vatsku překonali ostatní řečníky výrazně Šimo Djodan a Vladimir Šeks. Djodan patřil na počátku sedmdesátých let k nejradikálnějším představitelům intelektuálního proudu *maspoku*. Jako nadějný právník a ekonom tehdy zastával, zvláště v periodikách *Kolo* a *Kritika*, kritické postoje vůči hospodářskému postavení Chorvatska v Jugoslávii a upozorňoval na sporné stránky vztahu mezi federálním centrem a jednotlivými republikami. V roce 1971 se pak již otevřeně zasazoval za jasnou definici a naplňování chorvatských národních zájmů, a to jak v ekonomické, tak politické rovině. Djodan byl kvůli svým názorům, jejichž nacionální podtext zdaleka převyšoval rámec postojů tehdejšího reformního vedení Chorvatska, ještě v srpnu 1971 vyloučen ze strany a počátkem následujícího roku zatčen a později odsouzen k šesti letům vězení (Vuković 2003: 13–15). Přestože Tudjman neměl z řady důvodů zájem o přímé spojení s někdejšími prominenty *maspoku*, zapojení tohoto temperamentního akademika do činnosti HDZ na podzim 1989 přivítal s neskrývaným nadšením i z toho důvodu, že jeho přítomnost vnímal jako určitou personální a názorovou kompenzaci po rozkolu v rámci HDZ,⁸ kdy stranu opustili bratři Marko a Vladimir Veselicovi (Tuđman 2011: 331).

Djodan se tak po téměř dvaceti letech mlčení ocitl ve splitském hotelu *Marjan* v pozici hlavního kritika politiky *chorvatského mlčení*. Ostře zaútočil na Stipe Šuvara jako údajně hlavního představitel této koncepce. Nevyhnul se však ani atakům na osobnost Vladimira Bakariće, jehož politika prý „nebyla národní vládou, ale komisiariátem pro pacifikaci Chorvatska“. Na tyto teze o údajně protinárodní orientaci řady předních osobností chorvatské politiky navázal Djodan tímto výrokem: „Chorvaté za posledních 120 let přinesli největší oběti v Evropě, aby se osvobodili. Nepodařilo se jim to však kvůli zrádcům a zbabělům ve vlastních řadách.“ Djodan se však v ně-

⁸ Bratři Veselicové patřili původně k nejužšímu okruhu prvních iniciátorů založení HDZ. V jarních měsících roku 1989 však narůstalo napětí mezi jejich příznivci na straně jedné a skupinou kolem Franji Tudjmana na straně druhé. Rozkol byl definitivně stvrzen v červnu 1989, kdy se Tudjmanově klice podařilo využít policejního zákazu konání ustanovujícího setkání HDZ a založit tak tuto stranu bez účasti Veselicových přívrženců. Tato roztržka v táboře chorvatské nacionálně orientované opozice nakonec neměla výraznější dopady na další směřování HDZ, přesto však bylo přerušeno spolupráce s Markem Veselicou, který byl v řadách chorvatských emigrantů pokládán díky svému jedenáctiletému žaláři za hrdinu, značně riskantním krokem.

kteřích částech svého projevu nedokázal vyhnout ani zjevně nevhodným výrokům, jež výrazně překračovaly hranice serióznosti: „Musím vzkázat všem Židům a Srbům, kteří neustále vyvolávají kampaň proti chorvatskému národu v zahraničí, že Chorvaté nezačali druhou světovou válku a ví se, kdo si začal jako první!“ (*Slobodna Dalmacija*, 11. 1. 1990).

Blízký Tudjmanův spolupracovník Vladimir Šeks pojal svůj projev ve velmi podobném, značně vyostřeném tónu. Připojil se k Djodanovi v útocích na současnou chorvatskou nomenklaturu, přičemž i v jeho podání představovala osobnost Stipe Šuvara symbol politiky vedoucí k potlačení národního vědomí Chorvatů. Šeks v tomto ohledu adresoval chorvatskému parlamentu výzvu, aby se chorvatskému národu omluvil za všechny chyby a nedostatky, zvláště za období po roce 1971. V tezích místopředsedy HDZ však zazněla i kritika těch proudů v chorvatské společnosti, jež by mohly oslabovat potenciál celistvého nacionálního cítění v Chorvatsku. Šeks měl konkrétně na mysli autonomistické tendence v dalmatské oblasti, které označil za „trojského koně a pátou kolonu v řadách chorvatského národa“ (*Slobodna Dalmacija*, 7. 1. 1990).

Tento podrobný popis splitského shromáždění HDZ je důležitý pro pochopení bouřlivých reakcí, které se snesly na Tudjmanovu stranu bezprostředně poté. Tentokrát však odsuzující kampaň přesáhla chorvatské hranice a silně rezonovala i v dalších částech Jugoslávie. Značně vyhocená atmosféra v hotelu *Marjan* totiž nebyla jedinou silně nacionalisticky zabarvenou akcí prvního lednového víkendu roku 1990. Ve stejný den bylo v Nové Pazově srbským spisovatelem Vukem Draškovićem oznámeno založení Srbské národní obnovy. Draškovićova slova o nutnosti „vzkříšení srbského národa“, morální povinnosti pomstít srbské oběti ustašovského teroru či otevřené projevy etnické netolerance představovaly jeden z prvních pokusů o zcela otevřenou inauguraci srbského nacionalismu. Kombinace religiozní a četnické⁹ symboliky pak silně ovlivnila celkové krajně nega-

⁹ Na setkání v Nové Pazově se objevila četná vyobrazení srbských pravoslavných světců (svatého Sávy ad.) a historická ikonografie odkazující k významným postavám srbských dějin (středověcí vládci Dušan a Lazar). Značná část přítomných se zároveň svou vizáží a stylem snažila vyjádřit sympatie k četnickému hnutí, tedy k nekomunistické rezistenci za druhé světové války. Svou symbolikou tak shromáždění příznivců Srbské národní obnovy otevřeně vyzdvihovalo řadu dosud stále tabuizovaných či opomíjených témat.

„Jestřáb HDZ“ Vladimir Šeks,

zdroj: <http://www.vecernji.hr/media/cache/93/2f/932f0cf8dfbf9e2a786a5ad9d52f4efe.jpg>

tivní vnímání tohoto vojvodinského shromáždění (*Start*, č. 548, 20. 1. 1990).

Jugoslávská veřejnost měla ve splitských a novopazovských událostech možnost doslova současně sledovat dosud nebyvalou explozi radikální nacionalistické rétoriky. Chorvatsko navíc sledovalo tyto excesy v době, kdy probíhaly intenzivní debaty o uzákonění vícestranického systému, který ve své důsledné realizaci nemohl zabránit vzniku nacionálně orientovaných stran. Vládnoucí mocenská špička v Chorvatsku byla evidentně slíci pozicí Tudjmanovy strany silně znepokojena. V následných vyjádřených reagujících na události ve Splitu byla patrná nejen obava z případných dopadů otevřených projevů chorvatského nacionalismu na mezietnické vztahy, ale současně se u některých funkcionářů objevovala snaha kriminalizovat tyto podle jejich názoru nebezpečné šovinistické tendence (*Vjesnik*, 12. 1. 1990). V argumentaci vládnoucí nomenklatury v Chorvatsku se tak znovu objevovaly snahy označit takové tendence nikoliv za přirozenou součást zaváděného politického pluralismu, ale jako hrubé pokusy o zneužití těchto demokratizačních procesů (*Vjesnik*, 11. 1. 1990). Při přímé konfrontaci s politicky pravděpodobně nejvýraznějším a nejsilnějším kon-

kurentem v nadcházejících volbách se tedy řada chorvatských komunistů uchýlila k direktivním frázím odsuzujícím útoky na současný společenský systém, čímž nadále přispívala k vnímání současné mocenské garnitury v Chorvatsku jako v prvé řadě ochránce starých pořádků (*Vjesnik*, 12. 1. 1990).

Některé společensko-politické organizace v Chorvatsku se však rozhodly nezústat u pouhého formálního odsouzení splitských událostí. Náhlá změna politického kurzu ze strany chorvatské stranické špičky otevřela prostor k otevřeným konfrontacím, ve kterých se střetávali zastánci zcela odlišného vývoje Chorvatska. Do těchto polemik se kromě médií¹⁰ zapojovali i příslušníci

¹⁰ Sdělovací prostředky v Chorvatsku reagovaly na politická shromáždění ve Splitu a Nové Pazově krajně negativně. V značně liberálním mediálním prostředí, které však stále muselo působit v rámci určitých společensko-politických mantinelů, byly projevy chorvatského a srbského nacionalismu většinou publicistů vnímány jako dvě strany téže mince. Ještě na počátku roku 1990 se nemůžeme setkat s otevřenými projevy sympatií k Tudjmanově politickému kurzu. I když se objevovaly teze snažící se dokázat, že Tudjman se na rozdíl od Draškoviće nesnaží o revizi avnojevského uspořádání Chorvatska a nevyzývá k otevřené nenávisti, celkově byla nacionalistická platforma považovaná za oživování překonaných a zpátečnických vášní. Někteří novináři se dokonce nezdráhali otevřeně vyjádřit osobní prognózu ohledně šanci HDZ,

nejrůznějších společenských a politických vrstev. Řada z nich totiž bezostyšně nacionalistické projevy, před několika měsíci jen stěží představitelné v takto otevřené a útočné formě, považovala za bytostné ohrožení celého systému a přímý atak na pilíře titoistického pojetí národnostní politiky. Důraz na důslednou a nekompromisní obranu dosud nedotknutelných axiomů jugoslávského státu byl charakteristický zvláště pro reakce ze strany sdružení partyzánských veteránů (SUBNOR – *Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata*). Záhřebská organizace tohoto svazu žádala nejen policejní vyšetřování aktivit čelných představitelů HDZ a Draškovićových sympatizantů, ale na jejím lednovém zasedání se objevily i návrhy na uspořádání protestního shromáždění, na kterém by široká veřejnost měla možnost vyjádřit jednoznačné odmítnutí nacionalistických *reliktů minulosti*. Přestože nakonec z tohoto záměru sešlo, byla vzhledem k závažnosti situace určena delegace, která měla v parlamentu tlumočit vážné znepokojení nad současným vývojem situace. Účastníci partyzánské rezistence také vyzvali chorvatské zákonodárce, aby při změnách politického systému byla výslovně zakázána činnost „*profašistických sil*“. Na tomto setkání zazněly i návrhy na odebrání generálské hodnosti Franji Tujmanovi, jenž byl v šedesátých letech nejmladším nositelem tohoto postu v jugoslávské armádě (*Vjesnik*, 13. 1. 1990).

Akce s názvem *Za demokracii – proti šovinismu, násilí a nenávisti*, jež byla uspořádaná splitskými komunisty jako jakýsi antipod setkání HDZ, v plně šíři ukázala značnou křečovitost, kterou jsou v rodícím se ovzduší politického pluralismu prováděna shromáždění založená na stále prázdnějších floskulích odumírajícího režimu. Řečníci se během svých vystoupení nejčastěji odvolávali na odkaz partyzánské boje či na údajně stále aktuální význam úspěšného boje proti myšlénkám *maspoku*. Ani zde nechyběly návrhy reagovat na nedávné události zákazem celého HDZ. Důkazem, že společenská liberalizace postupovala nezadržitelně i v Chorvatsku, je skutečnost, že na řadu frázovitých a atmosféře doby zcela neodpovídajících projevů reagovali mnozí přítomní demonstrativním odchodem ze sálu. Mládežnická organizace dokonce s odůvodněním, že nehodlá

ve které vyjádřili naději, že nedojde k volebnímu vítězství programu založeného na iracionálních projevech chorvatského nacionalismu. Viz DRAKULIĆ, Slavenka: *Interview: Jelena Lovrić*, *Start*, č. 548, 20. 1. 1990, s. 21; JOVIĆ, Josip: *Drašković i Tujmani*, *Slobodna Dalmacija*, 14. 1. 1990, s. 10–11.

přihlížet ukázce „*organizované spontánnosti*“, odmítla vyslat svého zástupce na toto setkání. Celkový výsledek splitského setkání tak byl v mnoha ohledech kontraproduktivní a představoval další ukázkou toho, že řada politických a společenských činitelů nebyla stále schopná se vzdát privilegovaného postavení vyplývajícího z monistické podstaty současného režimu (*Slobodna Dalmacija*, 19. 12. 1990, 21. 1. 1990).

Pozornost směřovaná na aktuální projevy chorvatského nacionalismu výrazně oslabovala zájem a atraktivitu těch proudů opozice, které se nevydaly směrem Tujmanovy strany. Tato skutečnost byla zvláště patrná u Chorvatského sociálně liberálního svazu. Prakticky v celém průběhu roku 1989 byly HSLŠ a HDZ vnímány jako dva hlavní proudy chorvatské alternativní scény. Stále zřejmější oslabování pozic sociálních liberálů nebylo ani tak způsobeno vznikem dalších politických stran během podzimu 1989 (Chorvatská rolnická strana, Chorvatská křesťanskodemokratická strana, Chorvatská demokratická strana ad.), jako spíše celkově silícím vlivem a postavením Chorvatského demokratického společenství, které získávalo v tomto ohledu náskok nejen nad HSLŠ, ale i nad ostatními opozičními skupinami. V podmínkách, kdy ani jedna z politických stran neměla možnost naplno rozvíjet svou činnost a využívat přitom například naplno přístupu k médiím, je obtížné doložit takové tvrzení na základě případů otevřené identifikace širší chorvatské veřejnosti s některým z politických programů. Přestože měla politická alternativa v Chorvatsku určité možnosti k vlastní sebe prezentaci, představovaly v konečném důsledku takové příležitosti vždy jen omezený způsob, jak touto cestou získávat názorové sympatizanty.

O organizačním a politickém potenciálu HSLŠ a HDZ mnohem lépe vypovídají sice velmi obecné a nepřesné, ale přesto ilustrativní údaje o jejich členské základně. Značnou hodnotu má v tomto ohledu nikoliv samotný počet členů jednotlivých stran, ale jejich vzájemný poměr, na základě kterého můžeme i přes velmi propastné odchylky alespoň velmi volně a rámcově postihnout výchozí pozice dvou hlavních opozičních stran před začátkem volební kampaně. V řadách Chorvatského demokratického společenství mělo být na sklonku roku 1989 kolem 100 000 osob.¹¹

¹¹ Tento údaj uvádí ve svých politických memoárech šéf ústředního výboru HDZ Josip Manolić, který jako osoba přímo zodpovědná za organizační rozvoj strany disponoval

Již o měsíc později stranické vedení na zasedání svého ústředního výboru oficiálně oznámilo, že členská základna přesáhla dokonce počet 150 000 (*Vjesnik*, 28. 1. 1990). I přes případné výrazné nadhodnocení těchto údajů ze strany stranického vedení je dominantní postavení Tudjmanovy strany v tomto ohledu nezpochybnitelné. Kontrast se stavem uvnitř HSLŠ byl totiž více než markantní. Sociální liberálové jako dosud hlavní politický konkurent HDZ nejenže sami ještě koncem ledna 1990 nedisponovali přesnějšími údaji o rozsahu své členské základny, ale dokonce přiznávali, že řada z jejich přibližně dvou tisíc spolustraníků dokonce o své stranické příslušnosti nemá ani zdání (Antić 2010).

Také organizační rovina působení HDZ a především konzistentní postup a koordinační schopnosti stranické špičky velmi výrazně přispívaly k tomu, že Tudjman a jeho spolupracovníci začali na přelomu let 1989 a 1990 sebevědomě vystupovat jako hlavní vyzyvatel Svazu komunistů Chorvatska v prvních poválečných svobodných volbách. Chorvatský sociálně liberální svaz naproti tomu zažíval na počátku ledna 1990 další rozkol ve svém nejužším vedení. I tentokrát za ním v mnoha ohledech stály odlišné představy o politické a taktické profilaci svazu. Zvláštní místo zaujímal při těchto polemikách otázka výraznější nacionálně motivované aktivity a celkového využití národnostní problematiky při agitaci a další činnosti. Předseda HSLŠ Slavko Goldstein byl odpůrcem takového směřování strany. Považoval orientaci na minulost značně zatížené téma za neproduktivní a v jistém smyslu i za škodlivou pro politické a společenské poměry v Chorvatsku (*Nedjeljni Vjesnik*, 14. 1. 1990). Na lednovém zasedání nejvyššího grémia svazu byly kromě kritických připomínek vůči způsobu, s jakým Goldstein řídí chod HSLŠ, patrné i rychle vzrůstající osobní animozity mezi jednotlivými členy nejužšího vedení. Zcela naplno se však projevilo, že současná hluboká krize pramení z neúspěšného hledání vlastní politické identity. Na rozdíl od HDZ se sociálním liberálům nepodařilo nalézt ústřední téma své politické agendy. Liberální platforma se v podmínkách dramaturgizující se jugoslávské krize ukazovala jako příliš slabá a nepřitažlivá pro širší veřejnost (Antić 2010).

Úvahy o nutnosti výraznější agitace před jarním měřením sil se v první polovině ledna 1990 pravděpodobně nejpřesnějšími údaji o dynamicky se rozvíjející členské základně. Manolić 2015: 129.

objevovaly i v nejvyšších patrech stále vládnoucí komunistické strany. Předseda SKH Ivica Račan, který se v posledních týdnech stále jasněji profiloval jako zastánce radikálních změn politického systému, si uvědomoval závažnost poměrně stále silného negativního rozpoložení vůči zavedení vícestranického systému. Zatímco na prosincovém sjezdu nově zvolená stranická špička přijala program politické pluralizace a společenské liberalizace za jeden ze svých prvořadých cílů, řada místních organizací a funkcionářů nižšího ranku nedokázala i kvůli událostem posledních dnů překonat své obavy z radikální politické změny. Račanovi nejbližší spolupracovníci se tedy snažili na pravidelných setkáních s funkcionáři napříč Chorvatskem uklidňovat znepokojené a s náhlým obratem dosud nesmiřené straníky.

Straníkový tajemník Boris Malada se například v tomto duchu snažil prezentovat rozhodnutí o zavedení vícestranického systému nikoliv jako ústupek nacionalismu, ale jako možnost postavit se politickými prostředky těmto tendencím. Stejně jako jeho kolegové ve stranickém vedení si i Malada uvědomoval, že mnozí komunisté se jen těžko smiřují se skutečností, že vedení SKH se prakticky dobrovolně vzdalo monopolního postavení ve společnosti. Pokusil se proto naopak zdůraznit historický význam a politický potenciál takového rozhodnutí: „*SKH je jedinou komunistickou organizací, která se bez nátlaku mas pod okny vlastní budovy, rozhodla pro vícestraníkový systém.*“ (*Slobodna Dalmacija*, 3. 1. 1990).

Račan vyvíjel podobnou aktivitu především v období před začátkem mimořádného sjezdu SKJ. Zvláště v regionech, ve kterých žila početnější srbská menšina, se zaměřil na vztah mezi demokratizací a nacionalistickými excesy. Své spolustraníky se snažil přesvědčit, že nacionalistické projevy sice představují přirozenou součást rodícího se politického pluralismu, ale že i ve vícestranickém systému jsou k dispozici účinné prostředky k boji proti takovým myšlenkám. Správně přitom zdůraznil, že nacionálně motivované tenze se v poslední době v Jugoslávii objevily právě v podmínkách monistického systému. Velmi razantně popíral četné pesimistické prognózy poukazující na pravděpodobnost volební porážky. Komunistické funkcionáře na místní úrovni se snažil naopak připravit na nutnost aktivního přístupu, který musí být součástí předvolební kampaně (*Vjesnik*, 14. 1. 1990, 17. 1. 1990). Někteří členové ÚV SKH se snažili obhájit vícestraníkový

systém vyzdvihováním politické nezralosti opozičních stran. Konkrétně se tato skutečnost prezentovala na údajné jednotvárnosti alternativních proudů a jejich slabém programovém zázemí, jež bylo nejčastěji založeno na pouhém vymezování se vůči komunistické straně.¹²

Závěrem

Překotný politický obrat chorvatských komunistů z prosince 1989 tedy otevřel cestu ke křženým svobodným vícestranickým volbám, přesto se však dynamicky rozvíjející demokratizace v Chorvatsku zpočátku nevyhnula řadě komplikací a pochybností. V kontextu vývoje jugoslávské federace na přelomu osmdesátých a devadesátých let byla otázka politické pluralizace od samotného začátku pevně spojená s nacionálně motivovanými tendencemi. Račanovo vedení se však i přes nemalé obavy z případných tenzí rozhodlo co nejdříve prosadit příslušné zákonné změny, které měly garantovat rovnoprávné politické klání na jaře 1990. Minimálně od konce ledna 1990, kdy chorvatští delegáti na XIV. sjezdu Svazu komunistů Jugoslávie nakonec odmítli pokračovat v jeho jednání bez slovinských spolustraníků a konečně tak zaujali rezolutnější postoj k Miloševićově politice, však bylo jasné, že volební výsledek v druhé největší jugoslávské republice bude mít zásadní dopad na další osud společného státu. ■

¹² Viz prohlášení Marina Jurjeviće na setkání stranického aktivu v Sinju: *Slobodna Dalmacija*, 13. 1. 1990.

Bibliografie:

- ANTIĆ, Lj. (2010) *Porodajne muke hrvatskog višestranačja*. *Vijenac*, č. 416–417 [cit. 15. 10. 2015]. Dostupný z www.matica.hr/vijenac.
- GOATI, V. (1989a) *Politička anatomija jugoslovenskog društva*. Zagreb: Naprijed.
- GOATI, V. (ed.) (1989b) *Smisao jugoslovenskog pluralističkog šoka*. Beograd: Književne novine.
- HUDELIST, D. (1999) *Banket u Hrvatskoj. Prilozi povijesti hrvatskog višestranačja 1989–1990*. Zagreb: Globus.
- JOVIĆ, D. (2003) *Jugoslavija – država koja je odumrla: uspon, kriza i pad Kardeljeve Jugoslavije (1974–1990)*. Zagreb: Prometej.
- MANOLIĆ, J. (2015) *Politika i domovina. Moja borba za slobodnu i socijalnu Hrvatsku*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- REPE, B. (2002) *Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije*. Ljubljana: Modrijan.
- ŠPANOVIĆ, S. (1989) *Kvadratura jugoslavenskog kruga*. Zagreb: Centar za informacije i publicitet.
- TOMAS, R. (2002) *Srbija pod Miloševićem: politika devedesetih*. Beograd: B92.
- TUĐMAN, F. (2011) *Osobni dnevnik 1973–1989. Knjiga III, 1984–1989*. Zagreb: Večernji list.
- VUKOVIĆ, M. (2003) *Slučaj Đodan. Sudski progoni hrvatstva: dokumenti*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- VYKOUKAL, J., LITERA, B., TEJCHMAN, M. (2000) *Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Praha: Libri.

SUMMARY & KEYWORDS

Croatia at the Start of Its Journey to Free Elections

This study analyzes the political turnaround of the Croatian Communist leadership, which in December 1989 decided to organize free, pluralistic elections that guided Croatia towards a pluralistic political system. It analyzes in detail the course of the 11th Congress of the Communist party of Croatia, which led to this fundamental change and promoted further developments. The attention is also paid to the domestic political developments in Croatia during the month that followed, when difficulties and concerns—both inside and outside the ruling circles—appeared in connection with the sudden democratization.

► Croatia 1989–1990; Communist party; elections; democratization; nationalism

Předkládaná studie analyzuje politický obrat chorvatského komunistického vedení, které v prosinci 1989 rozhodlo o uspořádání svobodných vícestranických voleb a tím o dalším směřování Chorvatska směrem k pluralitnímu politickému systému. Podrobně je rozebírán průběh XI. sjezdu Svazu komunistů Chorvatska, v jehož průběhu byla tato zásadní změna současného kurzu prosazena a dále rozvedena. Ústřední pozornost je pak věnována vnitropolitickému vývoji Chorvatska během následujícího měsíce, kdy se mimo jiné projevil i těžkost a obavy spojené s náhlou demokratizací, a to nejen ze strany vládnoucích kruhů.

► Chorvatsko 1989–1990, komunistická strana, volby, demokratizace, nacionalismus